

MELUZyna

ISSN 2449-7339

1 (16) (2022) | Rocznik IX

DOI: 10.26485/me.2022.1-04

INEDITA

Norbert Pilarz*

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: 0000-0002-1020-2269

Stanisław Grochowski *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy* – cykl i jego edycja

Dziś Stanisław Grochowski (1542–1612) – pisarz zaliczany do „srebrnego wieku” literatury polskiej, o pokolenie młodszy od Kochanowskiego, tłumacz, pisarz religijny i poeta okolicznościowy – jest autorem, o którym dość rzadko się pisze, a o *Pamiętce nagrobnej Samuela Głowy*¹ – wspomina się tylko marginalnie². Utwór Grochowskiego należy do poezji żałobnej,

* e-mail autora: 314443@uwr.edu.pl

¹ Już w odręcznej notce z XIX wieku, która została umieszczona na końcu egzemplarza ze zbiorów Biblioteki Narodowej – zauważono, że jest to dzieło bardzo rzadkie, a jego cena w katalogu Stanisława Giejsztoro wynosiła aż 60 rubli.

² Poeta nie zawsze jednak był autorem niezauważanym – świadczy o tym chociażby obecność jego nazwiska w utworach innych twórców z pierwszej połowy XVII wieku (np. Szymona Starowolskiego w *Setniku pisarzy polskich* oraz Andrzeja Lechowicza w *Classes IV Anagrammatum...*). Są to opinie najczęściej pozytywne – stawiające Grochowskiego w jednym rzędzie z Kochanowskim. W XIX wieku – co warto podkreślić – Grochowski był wciąż autorem cenionym – jego wiersze trafiały do podręczników i szkolnych antologii, hymny śpiewano w kościołach. Nazwisko autora *Łez smutnych* umieszcza się w powstałych w tym czasie słownikach pisarzy i encyklopediach (Oszczęda, 1999, s. 124–163). Ważnym krokiem w kierunku popularyzacji dzieł Grochowskiego oraz ożywienia badań archiwalnych nad życiorysem poety było wydanie w 1859 roku wyboru poezji autora *Wirydarza* połączonego z rozprawą napisaną przez księdza Jana Drozdziwicza. W kolejnych latach popularność Grochowskiego nie gasła – świadczy o tym chociażby konkurs na monografię o nim, dzięki czemu powstały dwie prace przekrojowe: *Ks. Stanisław Grochowski. Studium biograficzno-literackie* Stanisława Windakiewicza (1891) oraz *Ks. Stanisława Grochowskiego żywot i pisma* Adama Belcikowskiego (1893). W dwudziestym stuleciu można zauważyć regres zainteresowania autorem *Wirydarza*. Trzeba zatem odnotować spostrzeżenia Janusza Pelca z książki *Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej*, który omawiając poezję funeralną autora *Łez smutnych*, wskazywał wpływ *Trenów* oraz innych utworów Kochanowskiego na żałobną twórczość Grochowskiego (Pelc, 1965, s. 182–183). Uwaga należy się także wzmiance o Grochowskim w *Baroku* Czesława Hernasa (1980, s. 38–44) oraz edycji *Wirydarza* opracowanej przez Justynę Dąbkowską dla serii Biblioteka Pisarzy Staropolskich (Grochowski, 1997). Z kolejnych – bardziej współczesnych – prac poświęconych Grochowskiemu trzeba wymienić monografię *Poeta Wazów. Studia o okolicznościowej poezji Stanisława Grochowskiego* Aleksandry Oszczędy (1999) oraz edycję krytyczną *Toruńskich noc*, którą opracował Roman Krzywy (Grochowski, 2017).

z tworzenia której Grochowski słynął³, do dziś jednak nie ukazało się krytyczne wydanie jego funeraliów. Na tle lamentów i planktów pisanych dla członków rodziny królewskiej, hetmana Jana Zamoyskiego, biskupa Bernata Maciejowskiego i innych kapłanów, *Pamiętka nagrobna...* zajmuje miejsce szczególne, została bowiem napisana dla... błazna. Złożony z jednego arkusza tomik, który zadedykowano Jakubowi Pękowskiemu (sekretarz królewski i trefnik, wspomniany także w innym utworze Grochowskiego – *Babim kole*), opisuje środowisko, w którym żył główny bohater cyklu. Poeta wymienia zarówno prześladowców Głowy (dworskie chłopięta), jak i jego kompana Wołyńca (dworzanin królewski, poeta, którego utwory nie zachowały się jednak do dziś).

Informacje o utworze, które możemy znaleźć w opracowaniach dotyczących literatury barokowej, są bardzo skąpe – przybierają najczęściej postać wzmianek, wtrąconych przy okazji omawiania innych dzieł. Dopiero niedawno nieco więcej miejsca poświęcił mu Radosław Grześkowiak w artykule *Poetyka staropolskiej recenzji. Seweryn Bączalski w roli krytyka „Światowej Rozkoszy” Hieronima Morsztyna* (Grześkowiak, 2018, s. 15–37), dotyczącym *Przestrachu śmiertelnego* (1608) Seweryna Bączalskiego. W szkicu zamieszczono kilka informacji ważnych dla stanu badań nad twórczością Grochowskiego. Na szczególną uwagę zasługuje zwłaszcza obecność w artykule dwóch występujących w jego utworach postaci: Jakuba Pękowskiego⁴ oraz Wołyńca. Pękowski to także bohater wierszowanego katalogu poetów, stworzonego przez Bączalskiego, bo chociaż poetą nie był – okazał się na tyle ważny dla ówczesnego środowiska dworskiego, które opisał autor, że uwzględniono go w *Przestrachu śmiertelnym*. Talent Wołyńca, którego Grochowski mianował następcą Pękowskiego na posadzie trefnika („Niech Wołyńiec zegarek przewraca zamkowy”), Bączalski docenił natomiast w swoim utworze (Grześkowiak, 2018, s. 15–17).

Wołyńiec został także wymieniony w anonimowym cyklu poetyckim z początku XVII wieku, zachowanym w Bibliotece IBL PAN. O pojawieniu się tej postaci w jednym z wierszy wspomniała Maria Barłowska w artykule *Poeta o poetach – anonimowy cykl poetycki z początku XVII wieku*. Pochwałę Wołyńca zestawiono z występującym w tytule rękopisu Hieronimem Morsztynem – co powiązane było z konwencją wiersza, który stanowił autopochwałę karykaturalnie przedstawionego w utworze Jana Marcinowicza (Barłowska, 2010, s. 149–153).

Jednym z niewielu opracowań literatury dawnej, w którym opisano *Pamiętkę nagrobną Samuela Głowy*, jest monografia *Sarmaci i śmierć* Aliny Nowickiej-Jeżowej. Uwagi o minicyklu Grochowskiego znalazły się w rozdziale *W krzywym zwierciadle żartu i parodii*⁵. Badaczka zwraca uwagę na to, z jaką swobodą Grochowski obchodzi się z treściami funeralnymi:

³ Do poezji funeralnej Grochowskiego należą także m.in. *Pogrzebowe plankty [...] na żalostną pamiętkę [...] Anny [...] królowej polskiej...*, *Cień królewiców Jana Kazimierza...*, *Na dzień pogrzebowy [...] Barbary z Dąbrowice Firlejówny [...] czy Treny na żalostne z świata zeszycie i pogrzeb [...] Bernata Maciejowskiego*.

⁴ Dzięki utworowi Bączalskiego możemy określić przybliżoną datę narodzin Pękowskiego – *Przestrach śmiertelny* wydano w 1608 roku, gdzie Pękowski jest starcem – ma 83 lata (Bączalski, 1608, F₂r), w takim razie musiał urodzić się około 1525 roku.

⁵ Autorka omawia w nim powstałe w XVI i XVII w. utwory podejmujące tematykę śmierci w sposób żartobliwy. Przytoczone dzieła mają ukazywać rozmaitość form realizacji poezji żałobnej, odchodzącej od idealizowania bohaterów oraz stylistycznej podniosłości.

nawiązuje do tradycji literackiej, parodiuje *Treny* Kochanowskiego, a nawet przechodzi do autoparodii własnej twórczości epitafilej. Jak ocenia autorka monografii – robi to jednak z elegancją, realizując pomysł zabawy poetyckiej (Nowicka-Jeżowa, 1992, s. 138–140).

Zebrane w tym miejscu informacje właściwie wyczerpują obecny stan wiedzy o *Pamiętce nagrobnej*...

We wstępie warto jeszcze wymienić tradycje, które stanowią literackie zaplecze cyklu Grochowskiego⁶. Są to: związki utworu z wczesnobarokową literaturą nagrobną, twórczością Jana Kochanowskiego⁷ oraz elementy wspólne ze staropolską kulturą żartu. Autor posługiwał się wzorcami, ale równocześnie je modyfikował. Zróżnicowane możliwości artystyczne autora – znajomość reguł, swoboda w ich realizacji oraz jego obszerna literacka wiedza – sprawiają, że *Pamiętkę nagrobną*... można uznać za utwór lirycznie wyrafinowany. Poeta czerpał m. in. z wczesnobarokowych tradycji tworzenia kompozycji cyklicznych, na co wskazuje obecność form reprezentatywnych dla tego typu dzieł – dialogu, wierszy na obraz, stemmatu oraz zamknięcia cyklu epigramatem o uniwersalnej wymowie. W ówczesnych drukach żałobnych epitafilea często pisano na ten sam temat, ale nadawano im różną formę poetycką. Pozwalało to zademonstrować warsztat poety, sprawdzającego się w wielu możliwych wierszowych typach strukturalnych (np. dialogu, opisie, monologu zmarłego), ukazujących twórcze możliwości, w tym umiejętność kształtowania jednego tematu na wiele różnych sposobów (Michałowska, 1990, s. 36–95). Tendencje te widoczne są w *Pamiętce nagrobnej*...

Grochowski wplata w tok kolejnych wierszy nawiązania do poezji Jana Kochanowskiego – jednakże cytaty te pełnią jedynie funkcję zdobniczą, przypuszczalne nawiązania tekstowe (np. spory chłopiąt⁸ z Gąską obecne w czarnoleskich *Fraszkach*) są zaś bardzo subtelne (np. spory obu błaznów z prześladowcami, jednak Głowa pozostaje względem nich bierny – w przeciwieństwie do Gąski z *Fraszek*, który za pomocą „glótów” (Kochanowski, 1991, s. 155) bronił się przed chłopiątami). O zakorzenieniu *Pamiętki nagrobnej*... w ówczesnej kulturze śmiechu świadczą z kolei podobieństwa do utworów literatury sowizdrzańskiej. Dowodzi tego m.in. pojawiający się w stemmacie *Na herb Ostoję*... wyczyn Pękowskiego, do którego doszło podczas sejmiku w Piotrkowie, gdzie zaatakował on posła tureckiego. Atak na

⁶ Należałoby także zauważyć, w jaki sposób Grochowski odwoływał się do tradycji epigramatu (por. Kruszewska, 1956, s. 173–200) i epitafilem. W tak pozornie skonwencjonalizowanym gatunku jak epitafilem (zob. Michałowska, 1990, s. 181) autor *Wiryardza* wykazywał twórczą swobodę – m.in. pisząc nagrobki dialogowe bądź żartobliwe (zob. Rećko, 1994, s. 115–116). Warto też zwrócić uwagę na sam wybór kompozycji cyklicznej przez Grochowskiego.

⁷ Autor *Łez smutnych*... także stanowił wzór dla innych poetów. Świadczą o tym chociażby słowa Felicjana Fałęńskiego, który twierdził, że z Kochanowskiego częściej czerpano cytaty, ale motywy, układ, typ kompozycji – z Grochowskiego. Był więc dużo częściej naśladowany (Pelc, 1965, s. 183–184).

⁸ Znaczący jest kontrast między złośliwościami chłopiąt („chłopcy jak natrętowie” zostali wspomniani chociażby w druku *Cumsteteris dworskie* Adriana Kochana Wolskiego) oraz pogodnym humorem Łba i Głowy, zachowującym jakiegoś rodzaju niewinność – ozdrowieńczą moc żartu. Głowa reprezentuje świat śmiechu przynoszącego wytchnienie – z chłopiątami natomiast „źle żartować” (Grochowski, *Nagrobek III*, w. 7), ponieważ reprezentują żart oparty na wykluczeniu, dręczeniu innych (por. Minois, 2021, s. 157–162). Można także zauważyć, że złe zachowanie oraz brutalność chłopiąt względem innych jest wątkiem konwencjonalnym, obecnym choćby we wcześniejszym wzmiankowanym druku *Cumsteteris dworskie* oraz we fraszce *Nagrobek Gąsce* Jana Kochanowskiego (Kochanowski, 1991, s. 155).

pośla trudno uznać za czyn heroiczny – został on jednak opisany w tonie pochwalnym, dzięki czemu podniesiono jego rangę. W ten sposób wyśmiano niby-bohaterstwo Pękowskiego – co z kolei przywołuje na myśl podobny sposób przedstawiania walk w literaturze sowizdrzałskiej⁹, w której niepoważne bójki ukazywano jak wydarzenia wyjęte z eposów rycerskich (por. Grzeszczuk, 1994, s. 298). Z sowizdrzałską twórczością wiązą cykl także zabiegi językowe, w tym wieloznaczność, dotycząca głównie nazwisk postaci występujących w cyklu. Wpisują one epigramaty Grochowskiego w humorystyczne rejestry obecne w literaturze ludycznej i sowizdrzałskiej.

Tym bardziej – biorąc pod uwagę artystyczną jakość cyklu – ciekawi główny bohater utworu – błazen Bernata Maciejowskiego. Postać ta została ujęta w ramy żartobliwej konwencji (zgodnej z jej niską profesją), czemu służą odwołania do polisemantyczności nazwiska trefnika oraz komiczne przygody bohatera, szukającego swojego miejsca w zaświatach. Nie można jednak pozbyć się wrażenia, że całość napisano nie tylko dla zabawy, ale też dla oddania pośmiertnego hołdu Głowie. Świadczą o tym choćby nawiązania do prywatnej znajomości błazna¹⁰ i poety, który napisał cykl dla postaci sobie znanej i przez siebie lubianej – mimo że niższej stanem¹¹.

Nie sposób pominąć także kwestii patronatu Jakuba Pękowskiego nad powstaniem i drukiem broszury. Nie jest on bowiem jedynie adresatem przedmowy (niekiedy staje się nawet postacią nadrzędną względem Głowy). Jego udział w nagrobkach pozwala na interpretacyjny domysł i postawienie pytania, czy cykl Grochowskiego nie jest także formą *ars moriendi* przeznaczoną dla Pękowskiego¹², któremu ma pomóc w momencie śmierci oraz zapewnić o boskiej opiece. Jako najistotniejsza w funeralnym cyklu dla błazna okazuje się więc relacja dwóch trefników dworskich, kompanów we wszystkich ziemskich niedolach, połączonych wspólnotową funkcją żartu. Scala ich nawet wygląd, którego konsekwencją są podobne przezwiska, będące ważnym składnikiem komizmu zbioru. Głowa i Łeb stają się swoimi odbiciami: synonimiczni pod względem nazwisk, jeden zmarły, drugi spodziewający się własnego odejścia.

Opis podstawy

Pamiętka nagrobna Samuela Głowy jest anonimem typograficznym – na kartach tytułowych dostępnych egzemplarzy brak informacji o roku i miejscu wydania, autorze i wydawcy. W pracy nad edycją korzystano z egzemplarza Biblioteki Narodowej (sygn. SDXVII 3.17475) – jest to druk liczący cztery nieliczbowane karty formatu 4°, zaopatrzony w dwa drzeworyty.

⁹ Można w tym aspekcie dostrzec podobieństwo z walkami Matysa Odludka lub wojennymi przygodami Albertusa.

¹⁰ Trzeba także zwrócić uwagę na pozytywny obraz postaci błazna w cyklu – jest on przedstawiony z dozą czułości, przejawiającej się zwłaszcza w momencie opisu „męczeństwa” Głowy (Grochowski, *Nagrobek I*, w. 10–20).

¹¹ Podobne byłyby pod tym względem fraszki *Nagrobek Kosowi* (I 31) oraz *O tymże* (I 32) Jana Kochanowskiego, napisane dla sługi Piotra Myszkowskiego. Czarnoleski poeta nie używa w nich ironii lub wieloznaczności, mogących świadczyć o satyrycznym podejściu do tematu. Wyraża w nich uniwersalną kontemplację nad kruchością życia, portretując Kosa jako towarzysza biesiad.

¹² Ważne jest także, aby zaobserwować ciągłą opiekę Głowy nad Pękowskim.

[karta tytułowa w obramowaniu z ornamentu typograficznego; antykwa:] |Pamiętka Nagrobna |SAMVELA GŁOWY. |[drzeworyt przedstawiający postać karła ubranego w żupan] |[szwabacha] Malarz mie głową trąfił; lecz rozumu w Głowie |Arcy malarz nie trąfi/y nikt nie wypowie. |Więc mie zpostáci/ktorą widziéie/nie sądziéie/|Byłem coś grzeczniejszego. Ztym łaskáwi bądźcie.

Na odwrocie karty tytułowej wydrukowano dedykację dla Jakuba Pękowskiego, której towarzyszy rycina z herbem Ostoja, a wszystkie strony druku obramowano ozdobnikami typograficznymi. Na ostatniej karcie zabytku [A₄r] znajduje się drzeworyt przedstawiający umieszczoną na marach czaszkę, obok której leżą kości oraz wąż. Pod grafiką dodano sześciowiersz, który został naklejony na kartę.

Porównanie edycji

Do dziś zachowały się cztery egzemplarze *Pamiętki nagrobnej Samuela Głowy* Stanisława Grochowskiego. Pochodzą one ze zbiorów: Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. 1061 II Mag. St. Dr.), Biblioteki Czartoryskich (sygn. 38038 I), Biblioteki Narodowej (sygn. SDXVII 3.17475) oraz Biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego (nie został on zdigitalizowany, a dotarcie do niego nie jest obecnie możliwe ze względu na sytuację w Ukrainie).

Trzy egzemplarze dostępne wydawcy reprezentują trzy warianty wydawnicze:

Wariant A – egzemplarz Biblioteki Jagiellońskiej. Bez ingerencji w druk.

Wariant B – czyli egzemplarz z Biblioteki Czartoryskich; w porównaniu z wariantem A możemy zauważyć następujące zmiany: formy *malarz* i *arcymalarz* w wierszu odbitym na karcie tytułowej, obecne w wariantcie A, mają w nim postać *małarz* i *arcymałarz*, a rozbieżnościami w grafii towarzyszą odmienne lekcje w końcowym epigramie cyklu.

Wariant C – reprezentowany przez egzemplarz Biblioteki Narodowej; końcowy wiersz liczy w tym wariantcie sześć wersów (fragment z sześciowierszem został naklejony na kartę), wyeliminowano też błąd składu w tytule *Łeb i posłaniec od Głowy* obecny w egzemplarzu Biblioteki Czartoryskich, gdzie zamiast poprawnego „od” wydrukowano „do” – ponownie posłużono się w tym przypadku doklejką¹³.

Egzemplarzem używanym jako punkt odniesienia dla innych przekazów będzie dla mnie wariant C, stanowiący podstawę edycji. Z porównania samodzielnych wydań wynika, że zmianom, zarówno w zakresie grafii, jak i w warstwie tekstowej, ulegały przede wszystkim miejsca graniczne cyklu: wiersz na obraz Samuela Głowy oraz zamykający całość utwór odbity pod ryciną przedstawiającą czaszkę na marach. Najwięcej odmian można zaobserwować w wariantcie A: w czterowierszu z karty tytułowej obecne są formy *malarz* i *arcymalarz*, które w pozostałych egzemplarzach mają postać *małarz* i *arcymałarz* (do tego dochodzą także drobniejsze rozbieżności w grafii). Utworem poddawany największej liczbie zmian okazał się epigram z ostatniej karty druku [A₄r] – w wariantcie C brzmiący następująco:

¹³ Dalej posługiwać się będę nazwami poszczególnych wariantów: Biblioteka Narodowa = wariant C; Biblioteka Czartoryskich = wariant B; Biblioteka Jagiellońska = wariant A.

Obraz na co? Myśl sobie, czytając o Głowie,
 Że się kończy w robactwo wasze ludzkie zdrowie,
 A herby, które widzisz przy grobie z kośćcami,
 Znaczą, że proste gbury śmierć równa z królami.

W wariacie B czterowiersz ma wymowę bardziej ogólną, pozbawiony został bezpośredniej wzmianki o Samuelu Głowie. Wyraz „głowa” nadal występuje, ale nie nawiązuje do bohatera cyklu:

Spytaj której z tych kości, a ledwieć nie powie,
 Że tu zgoła niepewny żywot nasz i zdrowie.
 Herby, które tu widzisz, do głowy przydane,
 Znaczą, że śmierć tak króle bierze, jak poddane.

Natomiast w wariacie C epigram liczy nie cztery, ale sześć wersów:

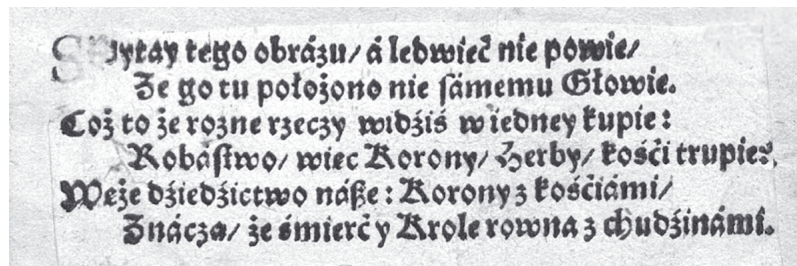
Spytaj tego obrazu, a ledwieć nie powie,
 Że go tu położono nie samemu Głowie.
 Cóż to, że różne rzeczy widzisz w jednej kupie:
 Robactwo, więc korony, herby, kości trupie?
 Węże– dziedzictwo nasze, korony z kośćcami
 Znaczą, że śmierć i króle równa z chudzinami.

W trzech wariantach wydawniczych cyklu możemy wyróżnić także inne miejsca, które świadczą o ciągłej pracy nad tekstem. W przekazach wiersza z wariantu A i wariantu B fragmenty trzeciego wersu nie różnią się znacząco: „A herby, które widzisz”¹⁴ (A) a „Herby, które tu widzisz” (B). W wariacie C natomiast trzeci wers jest zmieniony w sposób istotny, a wyraz „herby” pojawia się jedynie w wyliczeniu z czwartego wersu epigramu. W wariantach A i B zbieżne jest także umieszczenie w klauzuli drugiego wersu słowa „zdrowie”. Z kolei w wariantach B oraz C na podobnym pomysle oparto wers pierwszy – „Spytaj której z tych kości, a ledwieć nie powie” oraz „Spytaj tego obrazu, a ledwieć nie powie”. Elementem stabilnym – występującym we wszystkich przekazach cyklu – jest temat ostatniego wersu epigramu, w którym na różne sposoby zestawiono osoby niższe stanem z wyrazem „król”: w wariacie A opozycję tworzą „proste gbury”, w wariacie B zaś mamy „poddane” (co sygnalizuje przede wszystkim feudalny charakter opozycji). W wariacie C natomiast pojawiają się w tym miejscu „chudzi-ny” – określające stan materialny zestawionych z władcami osób, ale także kogoś biednego, nieszczęsnego (Linda, 1968, s. 338).

Przyglądając się epigramowi z wariantu C, można zauważyć, że fragment z sześciowierszem został naklejony na dole ostatniej karty składki.

¹⁴ Wyrazy tożsame wyróżniono pogrubionym drukiem.

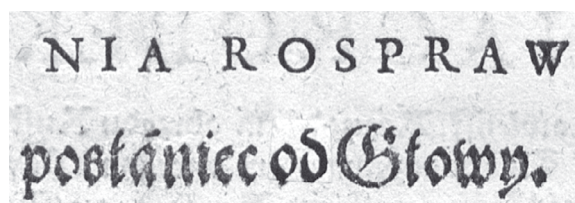

Il. 1. Wiersz z ostatniej karty egzemplarza BN [A4r] z doklejką.

W wariantcie C ponownie posłużono się doklejką – w wierszu *Łeb i posłaniec od Głowy* wyeliminowano w ten sposób błąd składu obecny w wariantcie B, gdzie błędnie wydrukowano „do” zamiast poprawnego „od”. Zabiegi te pozwalają ustalić kolejność wariantów – wariant C był z pewnością późniejszą redakcją cyklu od reprezentowanego przez egzemplarz z księgozbioru Czartoryskich.

Biorąc pod uwagę wszystkie rozbieżności, możemy stwierdzić, że najprawdopodobniej

Il. 2. Doklejone „od” w tytule wiersza *Łeb i posłaniec od Głowy*, *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. [A3v].

najwcześniejszy z wariantów reprezentuje egzemplarz A, gdzie korekty wymagała np. grafia, poprawiona w wariantcie B, w którym z kolei skorygowano wiersz odbity na ostatniej karcie. Jak się wydaje najpóźniejszy z wariantów zawiera egzemplarz Biblioteki Narodowej, ostatecznie dopracowany, najpełniejszy, a w warstwie sensów najbliższy drzeworytowi¹⁵. Wprowadzone zmiany świadczą o tym, jaki wysiłek włożono w ten okazjonalny druk niewielkich rozmiarów¹⁶.

¹⁵ Nie wiemy jednak, w ilu egzemplarzach zostały odbite kolejne warianty cyklu – czy rozpowszechniano je wśród większej liczby czytelników, czy też grono odbiorców *Pamiętki nagrobnej*... było bardzo wąskie i ograniczało się tylko do osób związanych z dworem biskupa Maciejowskiego.

¹⁶ Trzeba wspomnieć o zachowanych w rękopisach wierszach Grochowskiego, które dyktował, być może improwizując, swojemu słudze. Później poprawiał je oraz ulepszał – nawet podczas przepisywania tekstów. Takie paszkwilowe utwory krążyły w różnych, nieco zmienionych wersjach (Oszczęda, 1999, s. 105–106). Dowodzi to sporej dbałości autora o każdy – nawet z pozoru mniej znaczący – tekst. W przypadku *Pamiętki nagrobnej*... o dążeniu do jak najdoskonalszej formy mogła decydować również osobista zażyłość poety i bohaterów cyklu – przynależność do tego samego kręgu towarzyskiego skupionego wokół dworu biskupa Maciejowskiego.

Nie można pominąć tego, że wszystkie dostępne warianty *Pamiętki nagrobnej...* to anonimy autorskie i typograficzne (brak autora, datacji, miejsca wydania). Autorstwo wierszy możemy jednak bez wahania przypisać Stanisławowi Grochowskiemu, dzięki temu że cykl (w wersji okrojonej i odbiegającej od postaci znanej z samodzielnych druków) ukazał się w powstałym za jego życia tomie zbiorowym *Wiersze i insze pisma co przebrańsze* (1607–1609). Przybliżone datowanie dzieła umożliwiają wzmianki o kardynale Bernacie Maciejowskim zawarte w cyklu. Został on bowiem przedstawiony jako postać żyjąca – co oznacza, że Grochowski musiał napisać *Pamiętkę nagrobną...* przed styczniem 1608 roku, kiedy to duchowny zmarł; w dodatku Maciejowski został w utworze nazwany kardynałem – cykl nie mógł więc powstać przed 1604 rokiem, kiedy to biskup otrzymał tę godność (Dzięgielewski, Maciszewski, 1974, s. 48–52). Nie udało się jednak ustalić daty śmierci bohatera cyklu, która wyznaczałaby *terminus post quem* utworu.

Skrócona wersja utworu, opublikowana w tomie *Wiersze i insze pisma co przebrańsze* (Kraków 1607/1608/1609) (Grochowski, 1608, s. 578–580), została przedrukowana w XIX-wiecznym wydaniu poezji Grochowskiego (Grochowski, 1859, s. 240–241).

Pozostaje jeszcze omówienie wariantu cyklu ze zbioru *Wiersze i insze pisma co przebrańsze*. W tym przypadku zostało wprowadzonych wiele istotnych zmian – przede wszystkim ilościowych: *Pamiętkę...* ograniczono do wiersza na zmarłego Samuela Głowę, *Nagrobka I* (do którego dodano podtytuł *Temuż*) i *Nagrobka II*. Wobec tego w utworze nie jest w ogóle obecny Jakub Pękowski – być może usunięcie tych wierszy spowodowane było jego śmiercią (w samodzielnych typograficznie wariantach cyklu wspominany był jako dojrzały wiekiem, ale wciąż żyjący) lub decydująca stała się kwestia mecenatu Pękowskiego nad drukiem utworu¹⁷. Różnice można odnaleźć także w grafii tekstu – w stosowaniu lub braku znaków graficznych segmentujących tekst¹⁸ (np. *ztym łaskáwi bądźcie* → *ztym łaskáwi/bądźcie*), odmiennych sposobach oznaczania miękkości (np. *piiánstwo* → *piiáństwo*), pisowni łącznej i rozdzielnej (np. *arcy málarz* → *arcymálarz zpostáći* → *z postáći*), oznaczaniu nosówek (np. *mie* → *mię*) lub w zapisie *o* i *ó* (np. *ktoremu* → *któremu*). Istotną różnicą jest także zastąpienie w trzecim wersie *Nagrobka II* zaimka *swego* – obecnych wariantach A, B i C – formą wzdłużoną *swojego*¹⁹. Skutkiem jest zmiana liczby sylab w konsekwentnie izosylabicznym, trzynastozgłoskowym utworze – liczący czternaście sylab wers staje się więc hipermetryczny względem innych.

Zasady wydania

1. Interpunkcję w tekście uwspółcześniono.
2. Abrewiacje zostały rozwiązane bez zaznaczania (np. *je^o* → *jego*).
3. Skrótty tytułów grzecznościowych rozwinięto w nawiasach kwadratowych (np. *Mści* → *M[o]ści*).

¹⁷ W przypadku *Wierszy i inszych pism co przebrańszych* widać podobną praktykę – w pierwszej redakcji zbioru autor dedykuje go swojemu mecenasowi Bernatowi Maciejowskiemu. Jednak po śmierci kardynała całość zostaje przeredagowana, a adresat i patron zmienia się – tom otwierają oraz zamykają wiersze poświęcone biskupowi krakowskiemu, Piotrowi Tylickiemu, co świadczyłoby o chęci pozyskania nowego protektora.

¹⁸ W zestawieniach na pierwszym miejscu zamieszczone zostały zapisy z wariantu C.

¹⁹ Jest to najprawdopodobniej błąd zecera.

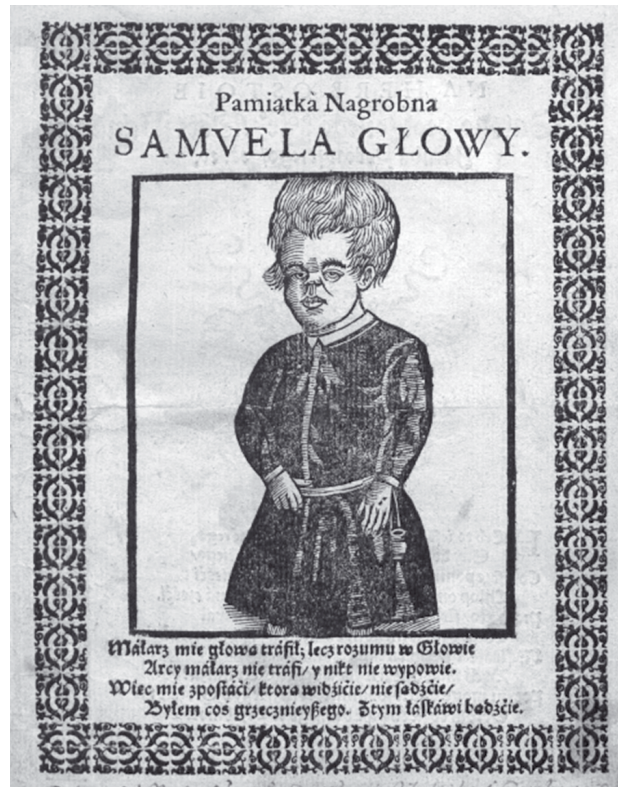

4. Majuskułę *V* szwabachy oddano jako *U*, a diakrytykę dużych liter szwabachy uzupełniono (np. *Leb* → *Ľeb*).
5. Zmodernizowano pisownię łączną i rozdzielną (np. *z tym* → *z tym*, *arcy malarz* → *arcymalarz*).
6. Nie zachowano kreskowania samogłosek ścieśnionych (np. *jáko* → *jako*).
7. Niekonsekwentny zapis samogłosek nosowych ujednolicono, wyrazy z samogłoskami nosowymi zaś sprowadzono do współczesnej formy (np. *mie* → *mię*; *ſie* → *się*; *tęskniácego* → *tęskniácego*).
8. Zmodernizowano pisownię *ó*, *o* i *u* (np. *Piotrkow* → *Piotrków*, *pułmężowi* → *półmężowi*).
9. Wprowadzono współczesną normę zapisu głosek *i*, *j* oraz *y* (np. *ieſt* → *jest*, *iey* → *jej*).
10. Głoski *i*, *j* w wyrazach pochodzenia obcego wzdłużono (*professiej* → *profesyjnej*).
11. Miętkość spółgłosek oddawano zgodnie z dzisiejszą normą (np. *Panſkiey* → *pańskiej*).
12. Zapis *cz*, *c* został sprowadzony do współczesnej postaci fonetycznej (np. *czesarza* → *cesarza*).
13. Zmodernizowano spółgłoski dźwięczne i bezdźwięczne w wygłosie (np. *bydź* → *być*).
14. Uspółcześniono pisownię spółgłosek *l* i *ł* (np. *málarz* → *malarz*; *tyłko* → *tylko*).
15. Nie zachowano podwojonych spółgłosek (*kollegą* → *kolegą*, *professiej* → *profesyjnej*).
16. Ligatury rozwinięto bez zaznaczenia (np. *etc.* → *etc.*)
17. Długie *s* zostało oddane jako *s*, *sz* lub *ś* (np. *ieſzcze* → *jeszcze*, *ſie* → *się*, *jeſczefmy* → *jeszczefmy*, *czyſcu* → *czyściu*), czcionkę *ß* oddano natomiast jako *sz*.
18. Zapis szeregu *ś* oraz *sz* sprowadzono do współczesnej formy.
19. W czasownikach pochodnych od „iść” i utworzonych od nich rzeczownikach zachowano pisownię bez *j* (*przyście* → *przyście*).
20. Forma *twem* została sprowadzona do *twym*.
21. Inne dawne formy pozostawiono bez zmian (np. *papiru*, *ujźrzem*, *wszytkie*).

Aparat krytyczny:

Na herb Ostoję... (w. 7) – podstawa: *nie stsałoby*, poprawka wydawcy: *nie zstałoby*.
Głowa Pękowskiemu (w. 6) – podstawa: *bez siebie*, poprawka wydawcy: *bez ciebie*.

PAMIĄTKA NAGROBNA SAMUELA GŁOWY

Il. 3. Pamiętka nagrobna Samuela Głowy, k. tytułowa, egz. BN.

Malarz mię głową trafił, lecz rozumu w Głowie^{20, 21, 22, 23}
Arcymalarz nie trafi i nikt nie wypowie,
Więc mię z postaci, którą widzicie, nie sądzicie –
Byłem coś grzeczniejszego. Z tym łaskawi bądźcie.

KARTA TYTUŁOWA Umieszczony pod drzeworytem epigram to przykład wiersza na obraz.

w. 2 *nie trafi* – nie będzie w stanie oddać.

w. 3 *Więc mię z postaci, którą widzicie, nie sądzicie* – nie oceniajcie po wyglądzie – por. „jako cię widzą, tako cię piszą”, „kto przed czasem sądzi, ten od prawdy błądzi” (por. NKPP, t. 3, „WIDZIEĆ”, s. 660–661).

w. 4 *Byłem coś grzeczniejszego* – lepszego, rozsądniejszego; *Z tym łaskawi bądźcie* – formuła pożegnalna.

Na herb Ostoję dawno urodzonego Jego M[oj]ści Pana Jakuba Pękowskiego etc.²⁴

Il. 4. Herb Ostoja, *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. [A₁v].

- Herb to jest Pękowskiego Jakuba, którego²⁵
Siły doznał cesarza poseł tureckiego,²⁶
Co jeszcze pomni Piotrków, gdzie od jego pięści²⁷
Chłop omdlał i zawój mu spadał się na części.²⁸
- 5 Próżno to, strach był wszystkie Turki opanował,
Co ich było z tym posłem, aż się wżdy hamował.

NA HERB OSTOJĘ... – herb Ostoja – przedstawia umieszczone na czerwonym polu dwa żółte księżycy obrócone do siebie barkami, między którymi znajdował się skierowany ostrzem w dół miecz. Na hełmie umieszczano pięć strusich piór. Kasper Niesiecki przytacza legendę, według której herb miał powstać za czasów Bolesława Śmiałego: rycerz imieniem Ostoja w przebiegły sposób wyeliminował straż wojsk nieprzyjaciela, za co otrzymał tytuł szlachecki. Jakub Pękowski jest wymieniany przez heraldyka jako posiadacz tego herbu (Niesiecki, 1841, s. 170–175). Wiersz ma charakter stemmatu – kompozycji łączącej tekst z graficznym przedstawieniem herbu, zawierający najczęściej panegiryczną interpretację znaków herbowych (zob. Czarski, 2012).

w. 1 *Pękowskiego Jakuba* – Jakub Pękowski (urodzony ok. 1525, zmarł po 1608 roku), sekretarz królewski, „trefnik”. Został opisany w tamtym czasie przez kilku poetów (był zapewne dość znaną postacią w kręgach dworskich) – Stanisława Grochowskiego, Seweryna Bączalskiego i Jana Smolika.

w. 2–4 *Siły doznał cesarza poseł tureckiego...* – Nie udało się ustalić, czy przywołana historia wydarzyła się naprawdę, czy była jedynie użyta w celu kreacji bohatera. Z piotrkowskich sejmów, które odbyły się za życia Pękowskiego i było na nich obecne poselstwo tureckie, można wymienić np. sejm z 1565 roku, kiedy Zygmunt August miał zawrzeć układ przymierza z sułtanem tureckim, Selimem II (Sułkowska-Kurasiowa, Wejchertowa, 2019, s. 395) oraz sejm z 1567 roku, kiedy poseł turecki miał opłacić szkody wywołane tatarskimi i wołoskimi najazdami na Kresach Wschodnich (Piwarski, 1927, s. 286).

w. 3 *Piotrków* – miejsce odbywania się sejmów szlacheckich.

w. 4 *zawój* – turban.

- Nie zstałoby papiru ani kałamarza,²⁹
 Bych miał dzieła wyliczać tego sekretarza.
 Potym mogę Łeb wspomnieć, skończywszy o Głowie,³⁰
 10 Okrom, co się tu pisze do niego w *Przedmowie*.

Przedmowa
Do tegoż Jego M[o]ści Pana Jakuba Pękowskiego, sekretarza
nadwornego etc. etc.

- Pękowski, cna podporo Rzeczypospolitej³¹
 I nie lada okraso sławnej Korony tej,³²
 Dojrzała arcygłowo, dawny dworski szpaku,³³
 Jakubie w wilczej szubie, w niedźwiedzim kołpaku!³⁴
 5 Ta pamiątka nagrobna Głowie półmężowi,³⁵
 Powołanemu z świata twemu kompanowi,
 Pod imieniem twym sławnym drukarni wychodzi,³⁶
 Ty jej łaskę swą pokaż, tak jako się godzi,
 Bo Łeb z Głową w bliskim są spowinowaceniu,
 10 Co, wierzę, że ty sam masz na dobrym baczeniu.
 Lecz płakać by, nie pisać, ile w czas takowy,³⁷
 Kiedy nam, mniejszym członkom, Śmierć bierze cne głowy.³⁸
 Co gorsza, na cię kolej, już cię prawie chwytą
 Za siwy włos ta ksieni umarłych niezbytą.³⁹
 15 Więc żebyś na przyście jej był tym sposobniejszy,
 Czytając na Samusiów grób rym terazniejszy,

w. 6 *wždy* – przecież, jednak.

w. 7–8 *Nie zstałoby papiru ani kałamarza...* – służący pochvale topos niewyraźności.

w. 9 *Łeb* – przydomek Jakuba Pękowskiego.

PRZEDMOWA *Jakuba Pękowskiego* – zob. *Na herb...*, przypis do w. 1.

w. 2 *okraso* – ozdobo; *Korony* – Korony Królestwa Polskiego.

w. 3 *szpaku* – dowcipnisiu, trefniku (por. *szpaczkować* – żartować, *szpakami karmiony* – określenie człowieka przebiegłego, sprytnego, bystrego).

w. 4 *wilczej szubie* – wierzchnim okryciu z futrzanym podbiciem; *niedźwiedzim kołpaku* – kołpak to filcowe nakrycie głowy obszyte futrem (nosili je głównie mieszczanie).

w. 5 *półmężowi* – nawiązanie do niskorosłości Samuela Głowy.

w. 7 *Pod imieniem twym sławnym...* – formuła sugerująca udział finansowy Pękowskiego przy wydaniu cyklu.

w. 11 *Lecz płakać by, nie pisać* – motyw autotematyczny związany z twórczością żalobną – niemożność pisania z powodu odczuwania żalu.

w. 12 *cne głowy* – tu: głowa jako synonim przywódcy, świadoma homonimia z nazwą bohatera.

w. 14 *ksieni umarłych niezbytą* – określenie Persefony, władczyni świata zmarłych (por. Kochanowski, *Tren II*, w. 22). Podobne zwroty odnosiły się niekiedy do Atropos (np. u Wespazjana Kochowskiego w *Nagrobku Goszczyńskiemu...* Atropos to „zajadła ksieni”); *niezbytą* – natrętna, niedająca się pozbyć, niepodważalna.

- Płacz nad swej profesyjnej umarłym kolegą,
Tymczasem drudzy płakać nad tobą się zbiegą.
Lecz pierwaj czarności swej niech pozbędzie wrona,⁴⁰
20 Niż ciebie, uciechy swej, ta zacna Korona.
Waszej Trefności Pańskiej,⁴¹
Jeszcze za starych królów jeden dobry towarzysz

Nagrobek I

- „Kto tu leży?” – „Ja, Głowa.” – „Czyja to mogiła?” –
„Moja, którego tylko brzuch a głowa była –
Ręku i nóg mało znać, rozum był i mowa
Taka, że skorom co rzekł, znać było, żem Głowa.⁴²
5 Kazałem i po rusku, ubiór mię klerykiem⁴³
Udawał, a natura, mowa, kształt – trefnikiem.⁴⁴
Pan dobry z mej rozmowy ucieszył się zawždy,
Zaczym i łaska była, tylko mię bił każdy,
A nie zawszem wiedział kto, tak w to potrafiali
10 Chłopięta, a co żywo Głową nazywali.⁴⁵
Teraz za swą cierpliwość czekając nagrody,
Ledwem co wysiadł na brzeg niepamiętnej wody,⁴⁶
Pijaństwo mi (achcie mnie!) za grzech poczytano⁴⁷
I koniecznie mi było do czyścu kazano,
15 Ale gdy mię tam wiodą posłańcy-duchowcie,
Głos taki z nieba zagrzmiął: »Dajcie pokój Głowie,
Bo ten miał dosyć czyścu na świecie z chłopięty,
Godzien za swą cierpliwość być do nieba wzięty!«
I tak, co się tu ledwie statecznym dostanie,

w. 19 *pierwej czarności swej niech pozbędzie wrona* – powiązanie z przysłowiami – np. „tyle pomoże wronie mydło, co umarłemu kadzidło” lub „nie pomoże wronie kąpanie” (zob. NKPP, t. 3, „WRONA”, s. 770–774).

w. 21 *Trefności Pańskiej* – neosemantyzm wyrazu „trefność” – użyty w formule końcowej, zwyczajowo służącej do wyrażania szacunku.

NAGROBEK I

w. 4 *Głowa* – polisemantyczność wyrazu użytego raz jako nazwisko błazna, a raz jako metafora człowieka inteligentnego, błyskotliwego, także określenie przywódcy.

w. 5 *kazałem* – wygłaszałem kazania, tu: mówiłem, przemawiałem; *po rusku* – określenie może wskazywać na pochodzenie Samuela Głowy z ziem ruskich; *ubiór mię klerykiem udawał* – wyglądał jak ktoś należący do świeckiego kleru (albo odbywający studia). Błazen na dworze zwykle był ubierany pstrokato.

w. 6 *kształt* – postać, postura.

w. 10 *chłopięta* – młodzi chłopcy, pacholeta służebne, młodzi dworzanie, pazie.

w. 12 *brzeg niepamiętnej wody* – Lete, rzeka zapomnienia (por. Kochanowski, *Tren X*, w. 7–8).

w. 13 *achcie* – wyrażenie uczucia bólu, żalu.

20 Trefnik, z dobroci Bożej mam w niebie mieszkanie.”

Nagrobek II⁴⁸

Ja, Samuel, tu leżę, co mię Głową zwano,⁴⁹
 Któremu się, gdym co rzekł, ustawicznie śmiano.
 Pana swego kochanie byłem tu niekiedy,⁵⁰
 Lecz gdym nieuskromione od chłopiąt miał biedy,⁵¹
 5 Nie mogąc wytrwać stosów, szedłem spać pod ziemię.⁵²
 Nie budźcie mię, proszę was, złe chłopięce plemię,
 Nie przechodźcie się tędy, bo pomyślam sobie,
 Że mię będziecie sięgać podobno i w grobie.
 Opatrz to, Maciejowski, panie mój cnotliwy,⁵³
 10 Niech mam pokój umarły, jeślim nie miał żywy.
 Potym, kiedy się ujrzem – da Bóg – w wiecznej chwale,
 Podziękując za tę chęć, dobry kardynale.

Nagrobek III⁵⁴

Słowieński kaznodzieja obrzędu ruskiego,
 Tu odpoczywam, w cerkwi Wojciecha świętego,⁵⁵
 Sługa Maciejowskiego Bernata, on Głowa,⁵⁶
 Którego były trefne postęпки i słowa.
 5 Bóg was żegnaj, chłopięta, darmo mię patrzycie,⁵⁷
 Takem się skrył przed wami, że mię nie ujrzycie.

NAGROBEK II

w. 1 *tu leżę* – tradycyjny zwrot liryki epitafijnej.

w. 3 *Pana swego kochanie byłem* – por. Kochanowski, *Tren XIII*, w. 17–18; *niekiedy* – kiedyś.

w. 4 *nieuskromione* – nieokiełznane, dzikie.

w. 5 *stosów* – ciosów, uderzeń; *szedłem spać pod ziemię* – por. Grochowski, 1603 – odwołanie do motywu śmierci jako snu.

w. 7 *Nie przechodźcie się tędy* – prośba Głowy o nieprzechodzenie chłopiąt koło jego grobu jest modyfikacją motywu przechodnia, konwencjonalnego w liryce epitafijnej.

w. 9 *Maciejowski* – Bernat Maciejowski (ur. 1548, zm. 19 stycznia 1608 roku w Krakowie) – biskup łucki i krakowski, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski, mecenas Grochowskiego. Kardynał od 1604 roku.

NAGROBEK III

w. 2 *cerkwi Wojciecha świętego* – w kościele św. Wojciecha w Krakowie (pochowano tutaj m.in. Walentego Fontanusa – zmarłego w 1618 roku rektora Akademii Krakowskiej) – o przykładach podobnego uhonorowania błaznów zob. Pokora, 1995, s. 223–245.

w. 3 *on* – ów.

w. 5 *Bóg was żegnaj* – tradycyjny motyw pożegnania z żywymi; *darmo mię patrzycie* – szukacie mnie na próżno.

Wygналиście mię z świata, źle żartować z wami,
O wiele lepszą sprawę mam dziś z duszycami.

Głowa Pękowskiemu⁵⁸

- Głowa – ten rym posyłam aż z onego świata⁵⁹
Pękowskiemu, co mu już dokuczają lata.
Długoż się będziesz kochał w świeckiej omylności?
Pokwap się raczej za mną do wiecznej radości.
5 Niech Wołyniec zegarek przewraca zamkowy,⁶⁰
Ty się do tęskniącego bez ciebie kwap Głowy.
Czylić dusza przedziękki nie chce wyniść z ciała,⁶¹
Bojąc się, by od chłopiąt przykrości nie miała?
Tego się nie obawiaj, była o tym mowa,
10 Że mamy być bezpieczni: ty – Łeb i ja – Głowa,
A też, jako sprawę mam w tym niebieskim kole,⁶²
Rzadko się tu pojawi od dworu pacholę,
Wszyscy nieba chybiają prze złość swą wrodzoną
Albo ich gdzie do piekła, jako bydło, żonę.⁶³
15 Owa zgoła na wszystkim mawa rzeczy w cale,⁶⁴
Ostatek do rozmowy wspólnej chowam. *Vale*.⁶⁵

Ostatnia rozprawa⁶⁶

Łeb i posłaniec od Głowy

„Kto mi list dał?” – „Ja.” – „Ktoś ty?” – „Ja, nieboszczyk Idzi.”⁶⁷
„Nie dziękując z poselstwa.” – „Jakoć się, Łbie, widzi.”

GŁOWA PĘKOWSKIEMU

w. 1 *Głowa – ten rym posyłam...* – w epigramacie obecne są komponenty epistolarne (nadawca, adresat, posyłanie listu, formuła pożegnalna).

w. 5 *Niech Wołyniec zegarek przewraca zamkowy* – Wołyniec był dworzaniem królewskim oraz poetą. Grochowski mianował go „następcą” Pękowskiego. Aluzja niejasna.

w. 7 *przedziękki* – przemocą.

w. 11 *sprawę mam* – tu w znaczeniu: liczą się ze mną (liczą się z moim zdaniem w zaświatach).

w. 14 *żonę* – od *żonąć* – zaganiać, pędzić.

w. 15 *mawa* – mamy; liczba podwójna od „mieć”.

w. 16 *Vale* – łac. żegnaj, epistolograficzna formuła pożegnalna.

OSTATNIA ROZPRAWA

w. 1 *list* – dokument mający moc prawną (rozporządzenie, rozkaz, postanowienie). Odwołanie do terminologii prawnej (Łeb dostaje wezwanie, co w dawnej praktyce sądowej poprzedzało pozew).

- „Alboć to już mam umrzeć?” – „List – nie pozew jeszcze –
Przyniosłem.” – „Idźże Idzi, a gotuj tam miejsce.”
5 „Cóż rozkażesz do Głowy.” – „Powiedz Samusiowi...”
„Cóż powiedzieć?” – „Jeszcześmy umrzeć nie gotowi.”

Il. 5. Rycina umieszczona nad ostatnim sześciowierszem, *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. [A₄r].

- Spytaj tego obrazu, a ledwieć nie powie,^{68, 69}
Że go tu położono nie samemu Głowie.
Cóż to, że różne rzeczy widzisz w jednej kupie:⁷⁰
Robactwo, więc korony, herby, kości trupie?
5 Węże – dziedzictwo nasze, korony z kośćcami
Znaczą, że śmierć i króle równa z chudzinami.

SPYTAJ TEGO OBRAZU

w. 3 *Cóż to...* – co znaczą.

w. 5 *Węże – dziedzictwo nasze* – węże mogą być symbolem śmierci. W takim razie określane dziedzictwem – wskazują na nieuniknioną śmierć.

Bibliografia podmiotowa

- Bączalski, S. (1608). *Przestrach śmiertelny*. Kraków: Mikołaj Lob.
- Grochowski, S. (1603). *August Jagiełło wzbudzony*. Kraków: J. Siebeneicher.
- Grochowski, S. (1608). *Wiersze i insze pisma co przebrańsze*. Kraków: Mikołaj Lob.
- Grochowski, S. *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*. Brak miejsca, roku wydania [przed 1608 rokiem] i drukarza.
- Grochowski, S. (1859). *Poezje*. T. 1. Wyd. K.J. Turowski, Kraków: Wydawnictwo Biblioteki Polskiej.
- Grochowski, S. (1997). *Wirydarz*. Wyd. J. Dąbkowska. Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN.
- Grochowski, S. (2017). *Toruńskie noce*. Oprac. Roman Krzywy. Warszawa: Wydawnictwo Sub Lupa.
- Kochanowski, J. (1991). *Fraszki*. Oprac. J. Pelc. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Twardowski, K. (1997). *Lekcje Kupidynowe*. Wyd. R. Grześkowiak. Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN.
- Wolski, A.K. *Cumsteteris dworskie*. Brak miejsca, roku wydania i drukarza.

Bibliografia przedmiotowa

- Barłowska, M. (2010). Poeta o poetach – anonimowy cykl poetycki z początku XVII wieku. *Barok. Historia–literatura–sztuka*, 17 (2), s. 149–160
- Belcikowski, A. (1893). *Ks. Stanisława Grochowskiego żywot i pisma*. Lwów: Władysław Łoziński.
- Czarski, B. (2012). *Stemmaty w staropolskich księżkach, czyli rzecz o poezji heraldycznej*. Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Dicianówna, A. (1934). Kardynał Bernard Maciejowski jako opiekun uczonych i literatów. *Collectanea Theologica*, 14 (3), s. 323–359
- Dziechcińska, D. (1981). *Literatura a zabawa. Z dziejów kultury literackiej w dawnej Polsce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzeszczuk, S. (1994). *Błazeńskie zwierciadło: rzecz o humoryście sowizdrzalskiej XVI i XVII wieku*. Kraków: Universitas.
- Grześkowiak, R. (2017). Stary druk jako podstawa edycji krytycznej. Preliminaria. W: K. Borowiec, D. Maślę, T. Mika i D. Rojszczak-Robińska (red.), *Jak wydawać teksty dawne (Staropolskie Spotkania Językoznawcze 2)* (s. 11–44). Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Grześkowiak, R. (2018). *Dialogi dzieł dawnych. Studia o intertekstualności literatury staropolskiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Hernas, Cz. (1980). *Barok*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dzięgielewski, J., Maciszewski, J. (1974). Bernard Maciejowski. W: *Polski słownik biograficzny*. Red. E. Rośtorowski (s. 48–52). T. 19. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kruszewska, T. (1956). Funeralna poezja J. Kochanowskiego na tle poetyki renesansowej. *Prace Literackie*, 1 (2), s. 173–200.
- Krzyżanowski, J. (red.) (1972). *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*. T. 3. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Linda, A. (1968). chudzina. W: *Słownik polszczyzny XVI wieku* (s. 338). T. 3. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Michałowska, T. (red.) (1990). *Słownik literatury staropolskiej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Minois, G. (2021). *Historia śmiechu i drwiny*. Przeł. W. Klenczon. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Niesiecki, K. (1841). *Herbarz polski*. T. 7. Wyd. J.N. Bobrowicz. Lipsk: Breitkopf i Härtel.
- Nowicka-Jeżowa, A. (1992). *Sarmaci i śmierć: o staropolskiej poezji żałobnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Oszczęda, A. (1999). *Poeta Wazów. Studia o okolicznościowej poezji Stanisława Grochowskiego (1542–1612)*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

- Pelc, J. (1965). *Jan Kochanowski w tradycjach literatury polskiej*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Pelc, J. (2002). *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*. Kraków: Universitas.
- Piawski, K. (1927). Niedoszła wyprawa t.z. Radoszkowicka Zygmunta Augusta na Moskwę (rok 1567–1568). *Ateneum Wileńskie*, 4 (13), s. 252-286
- Pokora, J. (1995). Totus morio. Dwa wyjątkowe pomniki błaznów pomorskich z przełomu XVI i XVII w. *Roczniki Historii Sztuki*, 21, s. 223-245.
- Rećko, J. (1994). *W kręgu poezji nagrobkowej polskiego baroku*. Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Słowiński, M. (2021). *Błazen. Dzieje postaci i motywu*. Poznań: Wydawnictwo Replika.
- Sułkowska-Kurasiowa, J., Wejchertowa, J. (oprac.) (2019). *Sumariusz ksiąg poselstw metryki koronnej*. T. 1. Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych.
- Windakiewicz, S. (1891). *Ks. Stanisław Grochowski. Studium biograficzno-literackie*. Poznań: Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie.
- Wojtowicz, W. (2001). Czy Marchoń jest błaznem?. *Przegląd Humanistyczny*, 45 (4), es. 65–75.

Wykaz ilustracji

- Il. 1. Wiersz z ostatniej karty egzemplarza B.N, *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. [4] recto.
- Il. 2. Doklejka ze słowem „do” w tytule wiersza *Łeb i posłaniec od Głowy, Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. [3] verso.
- Il. 3. *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. tytułowa.
- Il. 4. Herb Ostoja, *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. tytułowa verso.
- Il. 5. Rycina umieszczona nad ostatnim sześciowierszem, *Pamiętka nagrobna Samuela Głowy*, k. [4] recto.

Stanisław Grochowski's "Pamiętka nagrobna Samuela Głowy" – cycle of poems and its author

Summary

The main focus of the article is the critical edition of Stanisław Grochowski's hitherto unpublished work, "Pamiętka nagrobna Samuela Głowy". This includes a critical apparatus in which changes in the three available copies, each representing a different variant, are noted. For instance, I have listed the added fragments present in the copies and lexical changes, which assisted in determining the possible order in which variants were printed.

In the introduction, I briefly introduced the motifs employed by the poet, such as the deviation from traditional genre conventions (for example, by modifying panegyric principles of funeral poetry) and connections with Jan Kochanowski's poems. I compared how the jester was portrayed in Grochowski's cycle with Kochanowski's "Fraszki".

Słowa kluczowe: Stanisław Grochowski, epitafium, błazen, literatura sowizdrzalska, kultura śmiechu, barok.
Keywords: Stanisław Grochowski, epitaph, jester, Owlglass literature, culture of laughter, Baroque.